

ԱՐՎԵՍՏ

ԱՍՏՂԻԿ ՄՈՒՇԵՂՅԱՆ

ՄԻ ՆՇԵԱՐ ԵՐԱԺԻՇՏ-ՓԻԼԻՍՈՓԱ ՆԵՐՍԵՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏ ՄՈԿԱՅՈՒ ԵՐԱԺՇՏԱՐԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Բանալի բառեր՝ Ս. Գրիգոր Նարեկացի, Ներսես վարդապետ Մոկացի (Մատաղ), Վարդավառ, Համբարձում, Բաղեշի Ամրդոլու և Խնդրակատար Ս. Աստվածածին վանքեր, տաղ, գանձ, ձայնեղանակ, Գանձարան, Նիկողայոս Թաշճյան:

Միջնադարյան Հայաստանում մեծ հռչակ ունեին Մեծ Հայքի Աղձնյաց աշխարհի Սալնոձոր գավառի Բաղեշ քաղաքում գտնվող Խնդրակատար Ս. Աստվածածին վանքը, որն ըստ ավանդության հիմնել է Թադեոս առաքյալը¹, ինչպես նաև Ժե. դարում Դանիել վարդապետի (Գրիգոր Տաթևացու աշակերտ) հիմնած Ամրդոլու վանքը², որոնցում գործունեություն են ծավալել հայտնի վարդապետներ Հովհաննես Համշենցին, Գրիգոր Արճիշեցին, Ներսես Մատաղը, Ներսես Բաղիշեցին, Ներսես Մոկացին և այլք: Նշյալ բազմաշնորհ գործիչներից շատերը բանիբուն երաժիշտներ էին և երաժշտաբանաստեղծական ուշարժան ժառանգություն են թողել, սակայն հանգամանքների բերումով քիչ բան է հարատևել: Առանձնապես սուղ է երաժշտական բաղադրիչով պահպանված

¹ Խնդրակատար Ս. Աստուածածին վանքի առաջնապետ լինելու մասին վկայություններ կան Վարդան Բաղիշեցու «Յիշատակաց մատենան»-ում. «Եւ արդ գիտութիւն լիցի ձեզ Բրիստոսադաւան եւ աստուածաւէր ժողովրդեանդ: Յաղագս Խնդրակատար Սուրբ Աստուածածին անուն եկեղեցոյս, որ է նախ հիմնարկեալ եւ կառուցեալ ձեռամբ Թադէոսի Սուրբ Առաքելոյն: Եւ այս է պատճառն, որ Խնդրակատար կոչի եկեղեցիս այս: Ասի թէ առաքեալն Թադէոս հազար եւ մի եկեղեցի շինել է յանուն Սրբոմիտյն Աստուածածնին. եւ այն հազարաց վերջին այս է հանդիպեալ, որոյ անունն Խնդրակատար վերածայնի»։ տե՛ս **F. Macler**, “Notre-Dame de Bitlis,” *Բանասէր, ամսաթերթ գրական եւ գիտական*, Կ. Պոլիս, 1905, № 10, էջ 295: Հմմտ. նաև էջ 293. «Եւ ընդ աստուածապարգեւ օրհնութեանս. գիտութիւն լիցի ձեզ Քրիստոսի արեամբ գնեալ ժողովուրդ, զի այս Խնդրակատար Սուրբ Աստուածածին անուն եկեղեցիս, որ (է) նախ հիմնարկեալ եւ շինեալ ձեռամբ Թադէոսի Սուրբ առաքելոյն, եւ անուանի եւ հռչակատու վանք»:

² Պատմություն **Առաքել վարդապետի Դարիժեցոյ**, Վաղարշապատ, տպարան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի, 1896, էջ 391: Ըստ Մ. Օրմանյանի՝ Բաղեշի դպրոցի աշակերտությունը հայ վարդապետության նոր զարգացման սկզբնապատճառն է հանդիսանում, քանի որ Հովհաննես Համշենցու և Գրիգոր Արճիշեցու բազմաթիվ աշակերտներ՝ սփռվելով այս ու այն կողմ, նոր դպրոցներ բացեցին. տե՛ս **Մ. Օրմանեան**, *Ազգապատում*, հ. Բ, Կոստանդնուպոլիս, հրատարակություն Վ. և Հ. Տէր-Ներսիսեան, 1914, § 1710, սյուն. 2892:

նմուշների ցանկը, և ահա այստեղ է, որ գտնում ենք վերոհիշյալ ներսեսներից մեկի անունով գրի առնված «Այսօր ցնծայ լեառն Թաբօր» Վարդավառի տաղը, որի հիմքում ընկած է Ավետարաններում պատմվող դրվագը՝ Թաբօր լեռան վրա Հիսուս Քրիստոսի Պայծառակերպության և Այլակերպության մասին (Մատթեոս Ժէ 2, Մարկոս Թ 2, Դուկաս Թ 29): Քերթողահայր Մովսես Խորենացին իր «Յաղագս Վարդավառին խորհրդոյ» նշանավոր ճառում այսպես է նկարագրում օրվա խորհուրդը. «[...] այսօր հրեշտակական դասուցն քաղցրանուագ հնչեն օրհնութիւնք ի նոր Սիովն պայծառահրաշ լուսով. և փայլումն Գալըստեանն Քրիստոսի զհաւատացելովքս փարի: Նորոգին երկինք, և երկիր լրիվ իւրով ըստ մարգարէին. և լերինք՝ ցնծան առաջի Տեառն»³: Հոգևոր երգաստեղծության մեջ հայտնի են բազմաթիվ սքանչելի կտորներ՝ նվիրված Վարդավառի տոնին, ինչպես՝ Անանիա Շիրակացու և Ներսես Շնորհալու շարականները, Գրիգոր Նարեկացու և Ներսես Շնորհալու գանձերն ու տաղերը: Սակայն, հետագայում ևս, միջնադարի հայտնի և անհայտ հեղինակները շարունակել են հորինել նոր գանձեր և տաղեր, որոնցից մեկն էլ հենց «Այսօր ցնծայ»-ն է⁴:

Ձեռագրական աղբյուրների՝ մեր կատարած ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մեծավ մասամբ «Այսօր ցնծայ» տաղի հեղինակին գրիչները չեն ցուցում, և միայն մի քանի ձեռագրեր ունեն անվանական հիշատակումներ.

Ա. «Տաղ Նորին ի Մովսէսոյ. — Այսար ցնծայ լեառն Թաբար» (ձեռ. եղմ. 1193, Տաղարան, 1476 թ., տեղն անհայտ, գրիչ՝ Պաղշիշ, էջ 689)⁵:

Բ. «Տաղ գեղեցիկ Վարդավառին, ի Ներսէս վարդապետէ. Այսար ցնծայ» (ձեռ. Վնտկ. 1210, Գանձարան, 1485 թ., Արճեշ, գրիչ Յովհաննէս երէց Մանկասարենց, թ. 96բ)⁶:

Գ. «Նորին Մովսէսոյ տաղ. — Այսօր ցնծայ լեառն Թաբօր եւ զըւարճանայ մեծն Ահրեմոն» (ձեռ. եղմ. 135, Գանձարան, 1575 թ., Սողած գիւղ (Խլաթ) եւ Թեղւայ վանք, գրիչ՝ Կարապետ Սողածցի, թ. 385բ)⁷:

Դ. «Տաղ Մովսէսոյ. — Այսար ցնծայ լեառն Թաբար» (ձեռ. եղմ. 3001, Մաշտոց-Տաղարան, 1651 թ., տեղի և գրիչ՝ անհայտ, էջ 174)⁸:

³ Մովսէսի Խորենացոյ Մատենագրութիւնք, Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, 1865, էջ 326-327:

⁴ Երաժշտական բաղադրիչով պահպանվել է նաև Վարդավառի մեկ այլ անանուն տաղ՝ «Վեա՛ռն, ցնծայ դու, Թաբօր»:

⁵ Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հատոր չորրորդ, կազմեց Նորայր եպս. Պողոսեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1969, էջ 311:

⁶ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ (այսուհետև՝ Յուցակ Վենետիկի), հ. Ե, Յայսմատուրֆ-Գանձարան-Տաղարան-Տօնացոյց, յօրինեց Հ. Սահակ վրդ. Ճեմճեմեան Մխիթարեան ուխտէն, Վենետիկ — Ս. Ղազար, 1995, պոմ. 385:

⁷ Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հատոր առաջին, կազմեց Ն. Պողոսեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1966, էջ 396:

Ե. «Տաղ Վարդավառի երրորդ աուուր՝ Մոկացոյ ասացեալ — Այսաւր ցընձայ լեառըն Թափար եւ զուարճանայ մեծն Ահերմոն» (ձեռ. Վնտկ. Քիւրտ. 85, Տաղարան, 1678 թ., Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Յովհաննէս Երէց, թ. 13ա)⁹:

Զ. «Տաղ Վարդավառին ի Մոկացուէ. — Այսոր ցընձայ լեառըն Թափոր» (ձեռ. Եղմ. 3813, Մայր Մաշտոց, 1696-97 թթ., նոր Զուղայ, գրիչ՝ Ազարիա քարտուղար, էջ 859)¹⁰:

Է. «Տաղ գեղեցիկ Գ. օրն: — Այսոր ցնձայ լեառըն Թաբօր... «(ի լուս. «ի Մոկացի Ներսէս վարդապետէ ասեր տաղս»)» (ձեռ. Զմմ. 510, Գանձարան եւ Տաղարան, ԺԶ դար, տեղն անհայտ, գրիչ՝ Մխիթար, թ. 244բ)¹¹:

Ը. [Տաղ ի Մոկացի Ներսիսէ. Այսոր ցընձայ լեառն Թաբօր] (ձեռ. Բեռ. 67, Տօնացոյց, 1703 թ., նոր Զուղայի Ս. Բեթղէհեմ վանք, գրիչ՝ Սարգիս Երեց, թ. 225բ)¹²:

Թ. «Երգ Վարդավառի Բ աուուր. Տաղ ի Տէր Ներսիսէ ասացեալ: Այսոր ցնձայ լեառն Թաբօր» (ձեռ. Վիեն. 1041, Տաղարան-Գանձարան, Ի դար, էջ-միածին եւ Թավրիզ, թ. 451ա)¹³:

Ժ. «Տաղ Թափուրի Մոկացոյ. — Այսաւր ցընձայ լեառըն Թափուր» (ձեռ. Եղմ. 3413, Գանձարան, Ժամանակ, տեղի եւ գրիչ՝ անհայտ, էջ 661)¹⁴:

⁹ Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հատոր իններորդ, կազմեց Ն. Պողարեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1979, էջ 184:

¹⁰ Ձեռագիրը գտնվում է Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության մատենադարանում պահվող «Քիւրտեան հավաքածոյ»-ում: Դրա մանրամասն նկարագրությունը (որ դեռևս անտիպ է) կատարել է Գ. Տեր-Վարդանյանը, ում հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը՝ այն մեզ տրամադրելու համար: Ձեռագրի մասին տե՛ս Գ. Տեր-Վարդանեան, «Հ. Ներսէս Ակիմեանի եւ Հ. Համազասպ Ոսկեանի նամակները Յարութին Քիւրտեանին», ՀԱ, 2005, թիւ 1-12, սյուն. 461 եւ սյուն. 447, ծան. 8:

¹¹ Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հատոր տասնմեկերորդ, կազմեց Ն. Պողարեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1991, էջ 244:

¹² Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Զմմառի վանքի Մատենադարանին, հ. Բ, «Անտոնեան հաւաքածոյ», կազմեցին Հ. Ն. Ակիմեան եւ Հ. Հ. Ոսկեան Մխիթ. ուխտէն, Վիեննա, 1971, էջ 113:

¹³ Verzeichniss der armenischen Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin von Dr. N. Karamianz. Berlin, A. Ascher & Co., 1888, S. 50): Տաղային միավորի եւ դրա հեղինակային պատկանելության մասին տեղեկությունը փաղէ ենք հետևյալ ուսումնասիրությունից՝ Հ. Ներսէս Վ. Ակիմեան, Բաղէշի դպրոցը. 1500-1704, Վիեննա, Մխիթարեան տպարան, 1952, էջ 35: Քանի որ նկարագրությունը համառոտ է եւ տաղի խորագիրը չկա, ուստի այն բերել ենք ենթադրաբար՝ առնելով ուղղանկյուն փակագծերի մէջ:

¹⁴ Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Մխիթարեան մատենադարանին ի Վիեննա, հ. Բ, կազմեց Հ. Հ. Ոսկեան Մխիթ. ուխտէն, Վիեննա, Մխիթարեան տպարան, 1963, էջ 667: Այս ձեռագիրը զանազան սկզբնաղբյուրներից արտագրել են Հ. Ահաոյանն ու իր կինը եւ հանձնել Ն. Ակիմեանին՝ Վիեննայի Մխիթարյան մատենադարանի համար:

¹⁵ Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հատոր տասներորդ, կազմեց Ն. Պողարեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1990, էջ 321:

Արդ՝ ո՞վ է գրիչների հիշատակած ներսես տաղերգուն:

Մեր նշած ձեռագրական տվյալները հիմք են տվել տարբեր մեկնաբանությունների: Նորայր վրդ. Ծովականը (Պողարյան) «Միջնադարյան տաղասացներ (Ներսես վարդ. Մոկացի)» հոդվածում հիմք ընդունելով վերը նշված եղմ. 135 ձեռագիրը, «Այսօր ցնծայ» տաղն ընծայում է Ներսես Մոկացուն (Բեղլու մականունով, 1575-1625)¹⁵: Նա նույն կերպ է վարվում նաև Ս. Հակոբյանց վանքի ձեռագրացուցակի Ա հատորի անձնանունների ցանկում: Սակայն բազմավաստակ գիտնականի ուշադրությունից վրիպել է այն փաստը, որ **Ներսես վրդ. Մոկացին (Բեղլու) ծնվել է այն նույն թվականին՝ 1575, երբ գրվել է Երուսաղեմյան հավաքածուի ձեռագիրը: Ավելին, վերոնշյալ ցուցակի Ա ձեռագիրն ընդօրինակված է Մոկացու ծնունդից մեկ դար առաջ (1476), ուրեմն տաղը նրան ընծայելը դառնում է անհնար**¹⁶:

«Մոկացու ասացելալ» կապակցությունը այլ կերպ է մեկնել Ն. Ակինյանը՝ «Այսօր ցնծայ» Վարդավառի տաղը վերագրելով մեկ այլ Ներսես վրդ. Մոկացու, որին նույնացրել է Ներսես վրդ. Մատաղի հետ¹⁷: Վերջինս XV-XVI դարերում ապրած եկեղեցական նշանավոր գործիչներից մեկն է, որին հիշում է Առաքել Դավրիժեցին իր Պատմության Բաղեշի Ամրդուլու վանքի վարդապետների ցանկում. «Նախ՝ Գրիգոր Տաթևացին, նորին աշակերտ Դանիէլ. նորին՝ Յովհաննէս Համշէնցին, նորին՝ Զորթան Գրիգոր Արճիշեցին. նորին՝ **Ներսէս, որ Մատաղ ասի** (ընդգծումը մերն է — Ա. Մ.). նորին՝ Ներսէս Բաղիշեցին. նորին՝ Ներսէս Ամկեցին. նորին՝ Բրգուտ Յովհաննէս Ոստանցին. նորին՝ Բարսեղ Դաւառցին [...]։ Սորին աշակերտ Մոկացի Ներսէս ի գեղջէն Ասկնջաւասայ, զորոյ մակ անուն Բեղլու ասեն, զի մեծ էր բեղն: Սորին աշակերտ Մելքիսէթ Երեւանցի, ի գեղջէն՝ որում անուն էր Վժան»¹⁸: Պատմագիրը Ներսես Մատաղին հիշատակում է նաև «Այլ եւս կարգ վարդապետաց» գլխում¹⁹: Նրա մասին վկայու-

¹⁵ Էջմիածին, 1944, № 10-12, էջ 37:

¹⁶ Ներսես Մոկացու կյանքին և գործունեությանը նվիրված իր հետազոտության մեջ Ա. Դուլուխանյանը ևս ժխտում է տաղի հեղինակության մասին այս թյուր կարծիքը. տե՛ս **Աելիաա Դուլուխանյան, Ներսես Մոկացի. կյանքը, գործունեությունը**, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2009, էջ 64-65:

¹⁷ Ն. Ակինեան, նշվ. աշխ., էջ 33: «Այսօր ցնծայ լեռն Թաթօր» Վարդավառի տաղը Ներսես վրդ. Մատաղին վերագրելու Ն. Ակինյանի տեսակետը մինչ այժմ չի հերքվել ո՛չ բանասիրության, և ո՛չ էլ առավել ևս՝ երաժշտագիտության մեջ, այնպես որ՝ դեռևս գիտական շրջանառության մեջ է:

¹⁸ Պատմություն Առաքել վարդապետի Դարձեցայ, էջ 391:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 441: Ցանկը մեջբերել է նաև Մ. Օրմանյանը. տե՛ս *Ազգապատում*, հ. Բ, § 1710, սյուն. 2892:

թյուն է պահպանվել նաև Վարդան Բաղիշեցու²⁰ (XVII-XVIII դդ.) կազմած «Յիշատակաց մատեան»-ում, որտեղ նա առաջինն է նշվում ԶԿԳ (1514) թվականից սկսած՝ Բաղեշի խնդրակատար Ս. Աստվածածնի վանքի առաջնորդների և տեսուչների շարքում²¹: Վարդան վարդապետի վկայությամբ՝ «Ներսէս Մատաղն եւ Ներսէս րաբունապետն»²² օգնականութեամբ եւ վերակացութեամբ խոջայ Թումաջանին շինեցին զպարիսպն և զտներն, եւ արարին հանդիսի վանք, դասատուն և դպրոց: Եւ ել բարի համբաւ սոցա ի բազում տեղիս: Եւ լուեալ բազմաց գային ի պատճառս ուսման եւ ի հետեւումն Աստուածային գրոց»²³:

Ներսես Մատաղի մասին որոշ տեղեկություններ ենք քաղում Ն. Ակինյանի վերոհիշյալ աշխատությունից: Եղել է Գրիգոր Արճիշեցու աշակերտը հավանաբար Աղթամարում՝ 1483 թվականից հետո²⁴, ստացել է վարդապետական իշխանություն, այնուհետև եկել Բաղեշ (1514 թվից ոչ շատ առաջ), գործել Ամրդոլու վանքում, որից հետո հաստատվել է խնդրակատար Ս. Աստվածածնի վանքում և այստեղ էլ վախճանվել մոտ 1530 թ.²⁵: Ս. Աստվածածնի վանքը՝ իբրև հոգևոր-կրթական կենտրոն, մեծ հռչակ է ձեռք բերել հենց Ներսես Մատաղի բարենորոգչական գործունեության շնորհիվ: «Դար մը շարունակ եղաւ այն հայ մտաւոր կեանքի վառարան, ուսկից ելան հայ եկեղեցւոյ համար նշանաւոր քարոզիչ վարդապետներ, գրագէտ և գրասէր», — գրում է Ն. Ակինյանը²⁶: Մեր հիշատակած աղբյուրներում տեղեկություններ չենք գտնում Ներսես Մատաղի ծննդավայրի մասին: Սակայն, դատելով Վարդան Բաղիշեցու «Յիշատակաց մատեան»-ի՝ զույգ Ներսեսների մասնակցությամբ վերոհիշյալ դրվագից, Ն. Ակինյանը հետևյալ կարծիքին է հանգել. կրտսեր Ներսեսը ծնունդով Մոկացի էր և Բաղիշեցի է կոչվել այնտեղ հաստատվելուց հետո: Եվ քանի որ նրան իր հետ Բաղեշ էր բերել իր ուսուցիչ Ներսես Մատաղը, ապա վերջինս նույնպես ծնունդով Մոկացի պիտի եղած լիներ, և «նոյն՝ ... Մոկացի համանուն գանձասաց և տաղասաց վարդապետին հետ»²⁷:

²⁰ Վարդան Բաղիշեցին չորս տասնամյակից ավել (1663-1705) եղել է Ամրդոլու վանքի վանահայր՝ ծավալելով չափազանց արգասավոր գործունեություն:

²¹ F. Macler, “Notre-Dame de Bitlis”, էջ 293:

²² Իմա՝ Մատաղի աշակերտ Ներսես Բաղիշեցին:

²³ F. Macler, “Notre-Dame de Bitlis”, էջ 294:

²⁴ Երեմ տարի (1480-1483 թթ.) Երուսաղեմում դասավանդելուց հետո Գրիգոր վրդ. Արճիշեցին վերադարձել և հաստատվել է Աղթամարում:

²⁵ Ն. Ակինեան, նշվ. աշխ., էջ 29-30:

²⁶ Հ. Ն. Ակինեան, «Կարապետ Վ. Բաղիշեցի (1475-1550)», ՀԱ, 1937, № 6-8, էջ 319:

²⁷ Ն. Ակինեան, Բաղեշի դպրոցը, էջ 30:

Բացի «Այսօր ցնծայ» տաղից, Ն. Ակինյանը ներսես վրդ. Մատաղին է ընծայել նաև ձեռագրերում հանդիպող երեք գանձ՝ «Նախախնամող Աստուած յայտնեցար» (Գանձ Վարդավառին)²⁸, «Նշան օրհնեալ եւ փառաւորեալ» (Գանձ Վարագայ Ս. Խաչին) և «Ներբողական բառըս հրաշալի» (Գանձ Շողակաթին եկեղեցւոյ), որոնց տների սկզբնատառերը հոդում են «Ներսէս» ծայրակապը: Ի մի բերելով ներսես վարդապետի ստեղծագործական ժառանգության մասին իր ուսումնասիրության արդյունքները, Ն. Ակինյանը գրում է. «Ներսէս Վ. Մոկացւոյ անունով ունինք Գանձարաններու մէջ երեք գանձ եւ մէկ տաղ: Անոնք կը գտնուին արդէն 1505ին գրուած Գանձարանի մէջ» (ընդգծումը մերն է – Ա. Մ.)²⁹: Սակայն «Անոնք» իրականում վերաբերում է վերոհիշյալ գանձերից միայն երկուսին («Նախախնամող Աստուած յայտնեցար» և «Նշան օրհնեալ եւ փառաւորեալ»), քանի որ հետազոտողի մատնանշած ձեռագրերում³⁰ երրորդ գանձը («Ներբողական բառըս հրաշալի») և «Այսօր ցնծայ» տաղը գրառված չեն: Ասվածի ստուգությունը հաստատվում է, երբ Ն. Ակինյանը բերում է մեզ հետաքրքրող տաղին վերաբերող ձեռագրերի մի առանձին ցանկ³¹, որում, ինչպես և ենթադրելի էր, 1505 թ. ձեռագիրն ընդգրկված չէ, իսկ որպես վաղագույն սկզբնաղբյուր բերվում է ՄՄ 7725 Գանձարանը³² ընդօրինակված 1595 թ. Հիզանում: Այսպիսով, «Այսօր ցնծայ» տաղի՝ մեր հայտնաբերած հնագույն նմուշը (1476 թ.) **119 տարով կանխում է** վաստակաշատ բանասերի ցուցած ամենավաղ ձեռագրական գրառումը:

Ուրեմն, 1476 թվականից սկսյալ³³, խնդրո առարկա տաղը մեծապես հայտնի է դարձել, և գրիչները փութաշանորեն արտագրել են այն: Գանձարան-Տաղարաններում, ինչպես նաև նոր հայկական ձայնագրությամբ ժողովածուներում «Այսօր ցնծայ»-ն հիշատակվում է իբրև տաղ կամ մեղեդի: Ձեռագրերում նշված տվյալները, թե Վարդավառի տոնի երեք օրերից հատկապես որ

²⁸ Այս գանձը բազմաթիվ ձեռագրերում հանդիպում է «Ներգործական Աստուած բաւերար» սկզբնատողով:

²⁹ Ն. Ակինեան, *Բաղէշի դպրոցը*, էջ 33:

³⁰ ՄՄ 7888, Գանձարան, 1505 թ., տեղն անհայտ (Ակինյանի գրքում ձեռագիրը նշված է ըստ Երևանի գրական թանգարանի հին՝ 355 թվահամարի): Տե՛ս նաև *Յուզակ հայերէն ձեռագրների Թիֆլիզի ներսիսեան հոգեւոր դպրանոցի*, կազմեց Ստեփան Կանայեանց, Թիֆլիզ, Շարանէի տպարան, 1893, ձեռ. № 2, Գանձարան, 1505 թ., տեղն անհայտ:

³¹ Ն. Ակինեան, *Բաղէշի դպրոցը*, էջ 35:

³² Ն. Ակինյանի ցանկում № 1026 (ըստ հին թվահամարի):

³³ ՄՄ ձեռագրապահոցին կից նյութերի այբբենական փառարանում հանդիպում ենք «Այսօր ցնծայ» տաղի մի գրառման՝ թվագրված 1408 թվականով՝ ըստ ՄՄ 3540 ձեռագրի: Սակայն տաղն ընդօրինակված է ձեռագրի սկզբնամասում (թ. 4բ), այլ գրչությամբ գրված և բուն ձեռագրի հետ կազմված կապոցի թերթերից մեկին, որը, ըստ Արփենիկ Ղազարոսյանի՝ ընդօրինակված է ամենավաղը XVII դ.:

օրն է նախատեսված եղել կատարելու, հակասական են՝ տարբեր գրիչներ այն հատկացրել են տարբեր օրերի: Շատ դեպքերում վերնագրի փոխարեն գետեղվել են այլևայլ բնութագրական հատկանիշներ, ինչպես՝ «Տաղ Վարդավառին ազնիւ և անոյշ ասացեալ»³⁴, «Տաղ Այլակերպութեան գեղեցիկ»³⁵, «Տաղ անոյշ և գեղեցիկ»³⁶, «Տաղ գեղեցիկ և լաւ [է]»³⁷, «Տաղ գեղեցիկ ոգէշահ»³⁸:

«Այսօր ցնծայ լեառն Թաբօր» տաղը Հիսուս Քրիստոսի հրաշալի Այլակերպության և Պայծառակերպության Ավետարանական դրվագը վերապատկերող մի պատում է, որում «բացահայտվում է» դեպքերի աստիճանական «ընթացքը»՝ Հիսուսի աղոթքը Թաբոր լեռան վրա աշակերտների ներկայությամբ, հանկարծ տեղի ունեցած տեսիլքը, երբ Տիրոջ «լուսասփյուռ կերպարանքը, ճերմակ, փայլուն զգեստները, երկու փառավոր անձերը, խորախորհուրդ խոսքերը պարզվեցին նրանց աչքի առջև»³⁹, աշակերտների շփոթմունքն ու սոսկումը՝ նրա փառքը տեսնելուց և հատկապես երկնքից եկող ձայնը լսելուց հետո՝ «Դա՛ է Որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ, դա՛ւ լուարուք», և վերջապես՝ առաքյալներին սթափեցնող Տիրոջ կոչը՝ «Յո՛տն կացէք՝ եւ մի՛ երկնշիք», որից հետո միայն նրանք խաղաղվում են: Հեղինակը գեղարվեստական կերպավորման ամենաբազմազան միջոցներով կերտում է մի մեծակտավ ստեղծագործություն՝ իրապես համահունչ այդ մեծագույն իրադարձությանը:

«Այսօր ցնծայ» տաղը գրառված է նոր հայկական ձայնագրությամբ բազմաթիվ տպագիր և ձեռագիր ժողովածուներում: Մենք քննության ենք առել Ն. Թաշճյանի գրառած և հայ եկեղեցու կողմից վավերացված օրինակը⁴⁰, որը Ձայնագրեալ Պատարագում գետեղված է «Տաղք ըստ պատշաճի աւուրցն զորս երգեն գկնի «Քրիստոս պատարագեալ»-ի» խորագրի ներքո, և շատ մեծ տարբերություններ չի արձանագրում մյուս տարբերակների համեմատ:

Իբրև տաղի գրական բնագիր ծառայում է առաջին տունը⁴¹.

Այսօր ցնծայ լեառն Թաբօր,

եւ զուարճանայ մեծն Ահերմոն.

³⁴ ՄՄ 1661, ք. 386ա:

³⁵ ՄՄ 2029, ք. 242ա:

³⁶ ՄՄ 5306, ք. 64ա; 7725, ք. 12բ:

³⁷ ՄՄ 5668, ք. 41ա; Վնակ. 1387, ք. 131ա (Յուզակ Վենետիկի, հ. Ե, սյուն. 714):

³⁸ ՄՄ 7193, ք. 24բ:

³⁹ Մաղափա առք. Օրմանյան, Համապատում, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 315:

⁴⁰ Ձայնագրեալ երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի, Վաղարշապատ, ի տպարանի Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի, 1878, էջ 164:

⁴¹ Տաղի բնագիրը հրատարակել է Ն. Ակիմյանն իր գրքում (էջ 36-39)՝ հիմք ընդունելով Զմմատի վանքի «Անտոնեան հավաքածոյ»-ի № 510 (հին թվահամար՝ 100)՝ ժԶ դարի Գանձարան-Տաղարանի օրինակը՝ համեմատությամբ Վիեննայի մատենադարանի ԺԷ դարի երեք ձեռագրերի (Վիեն. 343, 745 և 1002) և Բազմավէպ-ում (1864, օգոստոս, էջ 234-235) հրատարակված նմուշների:

Քանզի լոյսըն Աստուածային

Այսօր ծագեաց յայն սուրբ լերինն.

Ա՛յ ցընծայ, ա՛յ ցընծայ

Լեառըն Թաբօր եւ զուարճանայ:

Յուրաքանչյուր տանը բնորոշ հարակրկնությունը (անաֆորա)՝ «հին երգողաց և շարականաց Այսօր բառին» (Ղ. Ալիշան)⁴² սկզբնավորությամբ, հայ հոգևոր երգաստեղծությանը բնորոշ ոճաբանական ֆիզուրներից մեկն է՝ հայտնի Սահակ Պարթևի, Մովսես Խորենացու, Անանիա Շիրակացու, Սահակ Զորափորեցու, Ներսես Շնորհալու, Ներսես Լամբրոնացու ստեղծագործությունից⁴³:

Տարբեր ժամանակներում տեքստին արվել են գրչական հավելումներ, այդ պատճառով էլ ձեռագրական աղբյուրներում տների քանակը փոխվում է: Բացի այս, կան նաև տարբերակներ, ինչպես, օրինակ՝ ՄՄ 7725 Գանձարանում, որտեղ չորրորդ տողն է «Իջեալ ցաղէր յայն սուրբ լերինն» (Թ. 12բ): Իսկ ՄՄ 2672 Գանձարանում (1607, Կաֆա, Թ. 242բ) ընդօրինակված նմուշի վեցերորդ տողը սկզբից ունի հավելում՝ «Յնծայ, ցնծայ, լեառըն Թաբօր եւ զուարճանայ», և հենց այս տարբերակն էլ ընկած է Ն. Թաշճյանի ձայնագրած տաղի երաժշտական բաղադրիչի հիմքում: Բանաստեղծական տողերը բաղկացած են 4+4 երկանդամից, և յուրաքանչյուր տողին համապատասխանում է երաժշտական բաղադրիչի մեկ պարբերություն: Բացառություն է կազմում վեցերորդ տողը, որը, նշված հավելման արդյունքում, կազմված է 4+4+4 եռանդամից: Երաժշտական բաղադրիչի համամասնությունն ապահովելու համար հեղինակը դիմել է «Լեառըն Թաբօր եւ զուարճանայ» տողի կրկնությունը՝ այն զուգորդելով այլ երաժշտական նյութի հետ:

«Այսօր ցնծայ» տաղը մեծակերտ-զարդարական ոճի տիպական նմուշ է, իմպրովիզացիոն բնորոշ հենքով, սակայն նաև՝ երաժշտական մտքի զարգացման խիստ տրամաբանված ընթացքով (տե՛ս օրինակ 1): Երաժշտական պատումը բաղկացած է երկու խոշոր պատկերից և կառուցված է հետևյալ սխեմայով՝

առաջին պատկեր - $a\ b/c\ d/a\ b/e\ f$,

երկրորդ պատկեր - $g\ h/i\ d/b\ f$,

այսինքն՝ ներկայացնում է յոթ պարբերություն՝ կազմված զույգ նախադասություններից:

⁴² Ղ. Ալիշան, Հայապատում. պատմիչք և պատմություն Հայոց, Վենետիկ, ի վանս Ս. Ղազարու, 1901, էջ 491:

⁴³ «Այսօր»-ով սկսվող մի սովորական ցանկ է գոյանում հատկապես Շարակնոցն ուսումնասիրելիս: Առավել համեստ է տաղերի ցանկը, որոնց թվում են Ներսես Շնորհալի հայրապետի («Այսաւ ի սկզբան Բանն»), «Այսաւ աւետեաց Գաբրիէլ» («Այսաւ ցնծան դաս և հոգեղինացն») և այլն), Հովհաննես Երզնկացի Պլուզի («Այսաւ ձայնն Հայրական») և անանուն հեղինակների մի բանի նմուշներ, ինչպես, օրինակ՝ «Այսօր անհառ մեծ խորհրդով» (Աստուածամար Ծննդեան) և կամ «Այսաւ գալըստեամբ Աստուածորդոյն յերուսաղէմ» տաղերը:

Այսօր ցնծայ լեռան թափօր

pp

a

Այ- սօր ցնծ- ծայ լեռ-դըն

b

թա- փօր, եւ 3

c

զուար - ճա - նայ մե-

d

ծըն <նր-

a

մօն. քան - 3 զի լոյ- սըն

b

Աստ-ուա- ծա-

pp

e

յին այ- սօր ծա- զնագ

f

յայն սուրբ

լն- թինն.

այ գրն- ծայ այ
գրն- ծայ գրն- ծայ,
գրն- ծայ
լնա-որն թա- փոր.
նա գուար- ճա-
նայ նա-որն
թա- փոր նա
գուար- ճա-
նայ:

Յի մաս 1

Մի շարք հատվածներ ամբողջապես և անփոփոխ կրկնվում են՝ **a**-ն՝ երկու, **b**-ն՝ երեք, **d**-ն՝ երկու և **f**-ը՝ երկու անգամ, ինչը բխում է երաժշտական նյութի զարգացման անհրաժեշտությունից՝ ապահովելով հորինվածքի կառուցիկությունը: Բացի նույնական մասերից, մնացածները ևս հարադասություն ունեն կի եզրեր ունեն. այսպես, նույնն են՝ **a** և **c** նախադասությունների սկզբնական հատվածները, **d** և **f** նախադասությունները բաղկացնող սկզբնական դասույթները: Տաղի այս թեմատիկ առանձնահատկությունը նպաստում է ծավալուն երաժշտական մտահղացքի կուռ, ամբողջական կառուցվածքին:

Առաջին պատկերի սկիզբն արտաքուստ հանդարտ է, մտասուզ-հայեցողական: Սակայն թվացյալ խաղաղ ընթացքը լի է ներքին մեծ լարումով, որ աստիճանաբար տեղի է տալիս հուզախուռով ապրումների (հատված **d**), թեև քիչ հետո վերադառնում է նախկին հոգեվիճակին: Միանգամայն հակադիր երկրորդ պատկերը (հատված **g**) իր պոռթկուն-ցնծագին տրամադրությամբ, ազդարարում է տաղի դրամատուրգիական բարձրակետի սկիզբն իր երկու գագաթներով, որոնք երկուսն էլ սկսվում են վերընթաց քառյակային թռիչք-գոչումով, սակայն երկրորդը (հատված **i**) բոլորովին նոր, նպատակասլաց մղումով, հոետորական-պաթետիկ տոնի ուժգնացմամբ (նաև վերին հնչամասերի ընդգրկման շնորհիվ): Այն առավել տևական է դառնում ի հաշիվ դրան ազուցված արդեն ծանոթ կտորի (հատված **d**): Այս «գագաթնակետային բարբառումների»⁴⁴ փոթորկուն ալեկոծումից հետո երաժշտական միտքն ուղղորդվում է դեպի հանգուցալուծում-վերջաբան՝ երգչական հնչամասերի աստիճանական անկումով: Այստեղ հեղինակը դարձյալ դիմում է կոմպոզիցիոն միևնույն հնարին՝ նախորդ մասից փոխառելով ևս երկու նախադասություն (հատվածներ **b** և **f**), որոնցից վերջինը յուրատեսակ կամար է գոյացնում առաջին և երկրորդ պատկերների ավարտների միջև՝ հանդես գալով նաև որպես յուրատեսակ կողա: Պետք է շեշտել, որ մոնոդիայում միևնույն մեղեդիական դարձվածքների այսպիսի հաճախակի կիրառումը չի դիտվում իբրև անհարկի կրկնաբանություն. ընդհակառակը՝ դրանք այնքան սահուն և ներդաշն են ներկառուցվում երաժշտական տեքստի այս կամ այն մասում, որ լիովին արդարացնում են հեղինակի մտահղացումը, և դժվար է ասել՝ այլ դեպքում այս ստեղծագործությունը կլինե՞ր արդյոք գեղարվեստորեն այդքան համոզիչ:

Տաղի առաջին պատկերը պարզորոշ կերպով ընթանում է հիմնական Գձ ձայնեղանակի դիմող ձայնի (C) գերակայության ոլորտում: Ակնհայտ է նրա առանցքային դերակատարությունն իբրև կենտրոն, որի շուրջ հյուսվում են զարդոլորուն պտույտ-պասաժներ՝ իրենց անսպասելի զարտուղություններով դեպի Բձ և Գձ դարձվածքներ: Բձ դարձվածքն առավել հիմնարար նշանակություն է ստանում երկրորդ պատկերում՝ դառնալով դրամատուրգիական հանգուցակետին (հատված **g**) և նրան հաջորդած վերելքին (հատված **i**) ներհատուկ ձայնեղանակ:

Տաղի բնորոշ առանձնահատկություններից են վարպետորեն կառուցված ձայնեղանակային համադրումները. մի դեպքում անցումը մեկից մյուսին «նախապատրաստվում» է հնչունների խրոմատիկ փոփոխությունների միջոցով (հատվածներ **b-c**՝ Գձ - Բձ դարձվածք, կամ **d**՝ Բձ դարձվածք-Գձ դարձվածք), իսկ մյուս դեպքում տեղի է ունենում կտրուկ (հատվածներ **g-h-i**՝ Բձ դարձվածք - Բձ - Բձ դարձվածք, կամ **d-b**՝ Բձ դարձվածք - Գձ դարձվածք - Գձ):

⁴⁴ Ն. Թահմիբյանի բնորոշումն է, նշվ. աշխ., էջ 222:

Առանձնահատուկ պետք է նշել յուրաքանչյուր ձայնեղանակի տիպական պտույտների ֆոնի վրա մերթընդմերթ հայտնվող վերընթաց քառյակային թռիչքների էական դերը ոչ միայն մեղեդիակերտման և ձևակառուցման մեջ, դրանք ձեռք են բերում նաև արտահայտչական մեծ նշանակություն՝ իրենց մերթ կամային-խրոխտ (տե՛ս հատկապես **g, i** հատվածները), մերթ էլ մեղմաշունչ-քնարական երանգով (հատված **b**):

«Այսօր ցնծայ» տաղի ցցուն դրսևորումներից է «ոգեշունչ ճառումը, զմայլանքն ու հափշտակությունը»⁴⁵, որ այնքան բնորոշ էր մեծակերտ-զարդարական ոճի տաղային նմուշներին: Եվ առհասարակ՝ այն հորինված է տաղային արվեստի լավագույն ավանդույթներին քաջատեղյակ հեղինակի ձեռքով: Ներսես վարդապետ Մոկացին, ստեղծագործաբար յուրացնելով հատկապես մեծն Ա. Գրիգոր Նարեկացու երգարվեստին բնորոշ հատկանիշները, իր երկը հղացել է նրա «Աչքն ծով»⁴⁶ տաղի ոճով⁴⁷: Դա է վկայում, առաջին հերթին, «Այսօր ցնծայ» (հատված **g**) և «Աչքն ծով» տաղի մեղեդիական կառույցների նույնությունը (տե՛ս վերջինիս միջնամասի «ծաւա[...]» վանկերին համապատասխանող հատվածը): Բացի ինտոնացիոն հարազատությունից, ոճական ընդհանրություն մի քանի էական գծեր ևս նկատելի են, իմա՝ լայնաշունչ վիպաքնարական բնույթը, ձևի և բովանդակության խոր ներդաշնակությունը, ձայնեղանակային հարուստ երանգապնակը, ռիթմական բազմաբնույթ պատկերների կիրառումը, սուր սինկոպացված ռիթմով վերընթաց սեկունդային մոտիվի հաճախակի գործածումը, վերընթաց քառյակային թռիչքի՝ հորինվածքում ունեցած հիմնարար դերը⁴⁸, բարձրակետային մասերում նույն թռիչքի միջոցով բարձր հնչամասում գտնվող հիմնաձայնի վրա կանգ առնելը, այն շրջազարդելն ու հետագա աստիճանական վայրէջքը⁴⁹, վարընթաց մասերում սեկվենցիոն դարձվածքների գործածումը, զարդարանքների առատությունը, գործիքային արվեստի հետ ունեցած սերտ աղերսը, և, վերջապես, գեղարվեստական ներգործության մեծ ուժը, որոնք «Այսօր ցնծայ» տաղը դարձնում են հոգևոր տաղերգության հատրնտիքի նմուշներից մեկը:

⁴⁵ Ն. Թահմիզյան, նշվ. աշխ., էջ 38:

⁴⁶ Զայնագրեալ Պատարագ, էջ 97:

⁴⁷ Գրիգոր Նարեկացու տաղերի բազմահմուտ հետազոտող, վաստակաշատ երաժշտագետ Ն. Թահմիզյանը գտնում է, որ տաղը վերադասակարգվել է Կիլիկիայում XII-XIII դարերում, այնուհանդերձ նաև հաստատում, որ «պահպանվել են նրա նախաստեղծ հիմքը՝ երաժշտական բուն մտահղացքը, ինչպես և սկզբնական ելևէջներից ու պտույտներից շատերի գլխավոր շրջագծերը» (նշվ. աշխ., էջ 223):

⁴⁸ Հանգետ «Հափկ»-ի կամ «Հատուն, հատուն»-ի, որտեղ հանդիպող նմանատիպ թռիչքները՝ փոփր և մեծ տեղոթյունների զուգորդմամբ, Մ. Նավոյանն անվանում է «կշռութային»։ տե՛ս Մ. Նավոյան, Տաղերի ժանրի ծագումնաբանությունը և ազատ մեղեդիական մտածողությունը հայ միջնադարյան մասնագիտացված երգարվեստում, Երևան, «Արևել» հրատ., 2001, էջ 168:

⁴⁹ Տե՛ս «Հափկ», «Ահեղ ձայն», «Աչքն ծով» տաղերի նմանատիպ մասերը:

Միջնադարյան խազավոր գրչագրերում գրիչները այս կամ այն տաղի ձայնեղանակի վերաբերյալ սովորություն ունեին նշումներ թողնել՝ ցուցելով մեկ այլ հայտնի ստեղծագործություն, ինչպես, օրինակ, Ներսես Շնորհալու մի քանի տաղեր հղվում են կատարվելու Գրիգոր Նարեկացու տաղերի «գույնով», այսինքն՝ ձայնեղանակով, կամ հենց իր՝ Ներսես Շնորհալու տաղերի «գույնե-րով» են կատարվում այլ տաղեր⁵⁰։ Այս առումով պետք է հատկապես ընդգծել մեր գրիչների, վանական երաժիշտների կատարած ջանադիր և հետևողական աշխատանքը։ Ինչպես ձեռագիր Գանձարաններից մեկում ենք կարդում՝ «Իւ-րաքանչիւր տաղի եւ գանձի զգիարզն եւ զոր գունակ երգելն մեծաւ խուզմամբ տեղեկացաք այսր եւ անդր շրջելով եւ երբեմն զհնագոյն միաբանսն հարցանե-լով. վասն որոյ եւ հանդէպ իւրաքանչիւր տաղի եւ գանձի զորգունակ երգելն գրեցաք եւ ստորանշեցաք, թէ այս ինչ տաղ այս գունակ երգի եւ այս ինչ գանձ այսքան ոտիւք չափի»⁵¹ (ընդգծումը մերն է — Ա. Մ.)։ «Այսօր ցնծայ» տաղը ևս բացառություն չի կազմում. 1786 թ. գրված Տաղարանում⁵² ունի ցու-ցում կատարման վերաբերյալ՝ «Այսօր ձայնի գոյնն է»։ Անշուշտ, նկատի ունի քիչ հետո գրառված «Այսօր ձայնն Հայրական» տաղը («Տաղ ազնիւ Զորոհ-նեաց անոյշ գունով» խորագրով)⁵³։ Վկայություններ ենք գտնում նաև մեր տաղի ձայնեղանակով այլ երգեր կատարելու մասին, ինչպես նշված է «Սիրտ իմ առ Քեզ Յիսուս տենչայ»⁵⁴ տաղի («Այսօր ցնծայ լեառն Թաբօր գունն է»), ծայրակապ՝ «Ստեփաննոս»), և կամ՝ «Գոյիդ Անեղ անսկզբնական»⁵⁵ և «Այսօր լըրիւ երկիր հնչէ»⁵⁶ տաղերի («Այսօր ցնծայի գոյնն է») լուսանցագրերում։

Սակայն, ձեռագրական աղբյուրներում հանդիպող համանման հղումները ենթադրում էին ոչ միայն ձայնեղանակային, այլև մեղեդային հարազատու-թյուն կամ նույնություն գրառված նմուշի հետ։ Եվ ահա՝ Ն. Թաշճյանի ձայ-նագրած տաղերի երաժշտական բաղադրիչների՝ մեր կատարած համեմատա-կան քննությունից պարզ դարձավ, որ երգչական ավանդույթի համաձայն՝ «Այսօր ցնծայ»-ի «գույնով» է երգվել «Եւ ի յերկինս վերացեալ» Համբարձ-

⁵⁰ Տե՛ս Ներսես Շնորհալու «Որդիքն որոտման» տաղի վերաբերյալ Գրիգոր Նարեկացու «Սեաւ եմ գեղեցիկ» տաղի մասին հղումը (ՄՄ 428, ք. 50ա), իսկ իր՝ Շնորհալու տաղերի «գույնով» կատարելու մասին հետևյալ նշումները՝ «Հոփսիմեանց տաղի գոյնն է» (ՄՄ 428, ք. 13ա, 14բ և այլուր) և կամ «Նոր ծաղիկ պայծառ գոյն» (նույն տեղում, ք. 139ա) և այլն։

⁵¹ Նոր Զուլա 387, 1709 ք., ք. 5ա. տե՛ս *Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Նոր Զուլայի Ամենա-փրկիչ վանքի*, հ. Ա, կազմեց *Սմբատ Տէր-Աւետիսեան*, Վիեննա, Մխիթարեան տպարան, 1970, էջ 504։

⁵² Վնտկ. 1835, ք. 15ա (*Յուցակ Վենետիկի*, հ. Ե, սյուն. 901)։

⁵³ Վնտկ. 1835, ք. 17ա (*Յուցակ Վենետիկի*, հ. Ե, սյուն. 902)։

⁵⁴ ՄՄ 3540, ք. 10բ։

⁵⁵ Եղմ. 135, ք. 186բ շաւ., *Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց*, հատոր առաջին, էջ 382։

⁵⁶ ՄՄ 429, ք. 24ա։

ման տաղը⁵⁷, որի գրական բնագիրը գտնում ենք ուշ շրջանի Տաղարաններում⁵⁸: Կարծում ենք՝ սա ուշմիջնադարյան, առավել ստույգ՝ Վերանորոգության շրջանի այն բնորոշ դրսևորումներից է, երբ ընդունված սովորույթ էր հնում ստեղծված հոգևոր երգերի երաժշտական բաղադրիչներին գրական նոր բնագրեր հարմարեցնելը: Ճիշտ այսպես էլ վարվել է մեր անանուն հեղինակը՝ երաժշտական բաղադրիչում կատարելով սոսկ կառուցվածքային փոփոխություններ և թողնելով «Այսօր ցնծայ»-ի առաջին պատկերը (տե՛ս օրինակ 2):

Եւ ի յերկինս վերացնալ

Օրինակ 2

⁵⁷ Զայնագրեալ Պատարագ, էջ 163:

⁵⁸ Տե՛ս ՄՄ 3608, Տաղարան, ԺԹ. դ., տեղն անհայտ, ք. 43ա. «Տաղ Համբարձման. եւ ի յերկինս վերացեալ»:

Ինչպես իր նախորինակը, այնպես էլ «Եւ ի յերկինս վերացեալ» տաղն իր հնավանդ երաժշտական բաղադրիչով ու նոր գրական բնագրով այնքան մեծ տարածում է գտել, որ ընդգրկվել է Ջալնագրյալ Պատարագի տաղերի և մեղեդիների վավերացված նմուշների շարքում⁵⁹:

Այսպիսով, «Այսօր ցնծայ լեառն Թաբօր» Վարդավառի տաղը՝ ամփոփելով հանդերձ X-XV դարերի հայ հոգևոր տաղերգության լավագույն ավանդույթները, մի նոր զարգացման նախասկիզբն է հանդիսացել նաև: Այն տվյալ դարաշրջանից մինչև մեր օրերը հասած եզակի հատակոտորներից է, մի նշխար՝ երաժիշտ-փիլիսոփա Ներսես վարդապետ Մոկացու երաժշտաբանաստեղծական ժառանգությունից:

АСТХИК МУШЕГЯН РЕЛИКВИЯ ИЗ МУЗЫКАЛЬНО–ПОЭТИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ МУЗЫКАНТА–ФИЛОСОФА АРХИМАНДРИТА НЕРСЕСА МОКАЦИ

Ключевые слова: Св. Григор Нарекаци, архимандрит Нерсес Мокаци (*Матах*), Преображение Господне, Вознесение Господне, монастыри Амрдолу и Скоропослушницы Пресвятой Богородицы в Багеше, *таг*, *гандз*, глас, Гандзаран, Никогайос Ташчян.

Статья посвящена анализу одного из лучших образцов армянского средневекового песнетворчества – *тагу* (песнопению) “Радуется ныне гора Фавор”, исполняемому на праздник Преображения. Он появляется в рукописных источниках, начиная с XV века (самый ранний из известных нам – “Гандзаран”, 1476 г.) и является одним из наиболее популярных тагов. В некоторых рукописях его авторство приписывается архимандриту Нерсесу Мокаци (по прозвищу *Матах*), знаменитому церковному деятелю, поэту и музыканту, жившему в XV-XVI вв.

Музыкальный компонент *тага*, записанный армянской нотой известным музыкантом Н. Ташчяном в XIX в., создан под определенным воздействием произведений выдающегося поэта и музыканта Св. Григора Нарекаци (X-XI вв.). Более того, у *тага* “Радуется ныне гора Фавор” и *тага* “Очи – море” есть идентичные фрагменты. В статье представлен подробный анализ музыкального компонента и его взаимосвязь с литературным текстом, выявлены структурные, гласовые и другие особенности.

⁵⁹ Տաղը (միևնույն տարբերակով) լայն կիրառություն է գտել մասն ալ երգչական ավանդույթներում. տես Մեղեդիներ, տաղեր, գանձեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, կազմող և խմբագիր՝ Զարեհ Կար. Ազնաուրեան, Անթիլիաս, հրատարակութիւն Կարողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1990, էջ 71:

Позднее некий анонимный автор соединил мелодию исследуемого *тага* с новым литературным текстом, в результате чего появился *таг* “И вознесишь на Небо”, исполняемый на праздник Вознесения.

Таг “Радуеться ныне гора Фавор” воплотил в себе лучшие традиции армянского духовного песнетворчества и является одним из редчайших музыкальных образцов данной эпохи. Он сохранился как реликвия музыкально-поэтического наследия музыканта-философа архимандрита Нерсеса Мокаци.

ASTGHİK MUSHEGHYAN

A RELIC FROM THE MUSICAL AND POETIC HERITAGE OF
MUSICIAN AND PHILOSOPHER ARCHIMANDRITE NERSES
MOKATSI

Keywords: St. Grigor Narekatsi, Archimandrite Nerses Mokatsi (*Matagh*), Feast of the Transfiguration of Christ, Ascension of Christ, monasteries of Amrdolu and Holy Mother of God Gorgoepekoos in Baghesh, *tagh*, *gandz*, mode, *Gandzaran*, Nikoghayos Tashchyan.

This article is devoted to the analysis of one of the finest examples of Armenian medieval music – the *tagh* (*canticle*) *Mount Tabor Rejoices Today* («Այսօր ցմծայ լեւոնն Քաւոր»), performed at the Feast of the Transfiguration. The *tagh* appears in manuscripts from the 15th century onwards (the earliest known is *Gandzaran*, copied in 1476) and was one of the most popular *taghs*. In some manuscripts it is attributed to Archimandrite Nerses Mokatsi (nicknamed *Matagh*), a 15th-16th centuries prominent cleric, poet and musician.

The melody of the *tagh* was written down in New Armenian musical notation in the 19th century by renowned musician N. Tashchyan. It was created under the influence of the works by famous poet and musician St. Grigor Narekatsi (10th-11th centuries). Moreover, *Mount Tabor Rejoices Today* shares similar passages with the *tagh* *Eyes Like Sea*. The article contains a detailed analysis of the melody and its interaction with the text, revealing its structural, modal and many other features.

Later on, an anonymous author combined the melody of *Mount Tabor Rejoices Today* with another text, creating a new *tagh*, *And Ascended into Heaven* («Եւ ի յերկինս վերաւելալ»), performed on Ascension Day.

The *tagh* *Mount Tabor Rejoices Today* represents the best traditions of the Armenian sacred music; it is one of the rarest examples of Armenian music from this era – a relic of the musical and poetic heritage of musician and philosopher Archimandrite Nerses Mokatsi.